

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ І СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

LEGAL CONTENT AND SOCIAL FUNCTION OF LABOR PROTECTION

Котляр Д.О., викладач кафедри управління у сфері цивільного захисту
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

У статті авторка наголошує, що охорона праці є складною та багатогранною проблемою, що сприймається як соціальне так і економічне явище, що необхідне для забезпечення стабільного та гармонійного розвитку працюючих, стає на шляху розвитку держави та суспільства. На її думку забезпечення здорових та безпечних умов праці на робочому місці в сучасних геополітичних умовах нашої держави є актуальним та проблемним питанням.

На думку авторки інститут охорони праці являє собою в першу чергу систему як законодавчих актів так і соціально-економічних, організаційних, технічних і санітарно-гігієнічних заходів, що в своїй сукупності утворюють юридичну конструкцію «безпеки праці», водночас такий інститут покликаний забезпечити збереження здоров'я та працездатності особи під час реалізації нею права на працю.

Авторка вважає, що поліпшення систем охорони праці здійснюється за допомогою низки правових заходів щодо поліпшення умов та охорони праці чим здійснюється стимулюючий вплив як на економічні, так і соціальні результати праці. Головною метою таких заходів є досягнення соціального ефекту, що полягає в зміцненні здоров'я працюючої особи, розвитку її особистості, підвищення працездатності і зацікавленості до своєї роботи.

Охорона праці являє собою цілеспрямовану діяльність із збереження фізичного й розумового потенціалу працівників в процесі здійснення ними трудових обов'язків. Сукупність правових норм, що встановлюють зміст цієї діяльності, механізм її здійснення, заходи впливу у випадку невідповідного її здійснення, правові засоби стимулювання цієї діяльності регулюють особливий вид відносин, тісно пов'язаних з трудовими, що являє собою самостійний інститут трудового права.

В статті авторка робить акцент на тому, що державна політика у сфері охорони праці базується на чітко окреслених та розтлумачених принципах.

Ключові слова: охорона праці, безпека праці, гігієна праці, державна політика, основи здоров'я, Міжнародна організація праці, умови праці.

In the article, the author emphasizes that labor protection is a complex and multifaceted problem, which is perceived as a social and economic phenomenon, which is necessary to ensure the stable and harmonious development of workers, and stands in the way of the development of the state and society. In her opinion, ensuring healthy and safe working conditions on workplace in the modern geopolitical conditions of our country is an urgent and problematic issue.

In the opinion of the author, the institute of labor protection is primarily a system of legislative acts and socio-economic, organizational, technical and sanitary-hygienic measures, which together form the legal construction of «labor safety», at the same time, such an institute is designed to ensure the preservation of health and a person's ability to work during the exercise of the right to work.

The author believes that the improvement of labor protection systems is carried out with the help of a number of legal measures to improve conditions and labor protection, which has a stimulating effect on both economic and social results of work. The main goal of such activities is to achieve a social effect, which consists in strengthening the health of a working person, developing his personality, increasing work capacity and interest in his work.

Labor protection is a purposeful activity aimed at preserving the physical and mental potential of employees in the process of performing their work duties. The set of legal norms establishing the content of this activity, the mechanism of its implementation, measures of influence in case of inappropriate implementation, legal means of stimulating this activity regulate a special type of relations closely related to labor, and represent an independent institution of labor law.

In the article, the author emphasizes that state policy in the field of labor protection is based on clearly defined and explained principles.

Key words: labor protection, labor safety, hygiene rights, state policy, health basics, International Labor Organization, working conditions.

Постановка проблеми. Охорона праці у філософському вимірі є саме тим соціально-економічним явищем, за допомогою якого забезпечується гармонійний розвиток працюючих осіб та забезпечується добробут в суспільстві та державі. Адаже гарантією стабільного розвитку виробництва є саме безпека праці. Так, працівник може лише за умов сприятливого зовнішнього середовища належно та активно здійснювати свою трудову діяльність.

Аналіз наукових досліджень. Питанням охорони праці свого часу займалися: Болотіна Н.Б., Беззуб Б.С., Лазор Л.І., Лівшиц Р.З., Прокопенко В.І., Шамшина І.І., Яковлев О.Л. Водночас, враховуюче те, що в статті за мету поставлено виокремлення соціального призначення охорони праці – таке питання потребує подальшого дослідження.

Мета статті. За допомогою спеціально-юридичних методів дослідження висвітлити юридичний зміст інституту охорони праці та розкрити соціальне призначення охорони праці в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Проблема охорони праці завжди цікавила людську цивілізацію, впродовж багатовікової історії людства проблема здоров'я та безпеки праці завжди посідали чільне місце в соціальному та економічному житті суспільства і були пов'язані з роз-

витком суспільного виробництва та формуванням суспільного буття. Проте на законодавчому рівні охорона праці була виокремлена в правовий інститут лише у фабрично-заводському законодавстві, це в першу чергу стосувалося підземних робіт, з часом було прийнято законодавчі акти про заборону праці дітей, про роботу в нічний час, про страхування від безробіття та про промислові суди. За часів панування радянської влади було створено Державний комітет з нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничого нагляду Ради Міністрів УРСР, на який було покладено виконання функцій державного нагляду в промислових галузях та на об'єктах з підвищеною небезпекою, зокрема це була вугільна, гірничорудна та нерудна, нафтогазовидобувна промисловість.

Питанню охорони праці завжди приділялась особлива увага. Адаже саме за належних умов особа здатна працювати високопродуктивно, створювати необхідний матеріальний потенціал для суспільства, добробут для усіх громадян. Забезпечення права на належні, безпечні та здорові умови праці здійснюється за допомогою системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів та засобів, які в сукупності становлять інститут охорони праці.

Охорона праці являє собою цілеспрямовану діяльність із збереження фізичного й розумового потенціалу працівників в процесі здійснення ними трудових обов'язків. Сукупність правових норм, що встановлюють зміст цієї діяльності, механізм її здійснення, заходи впливу у випадку невідповідного її здійснення, правові засоби стимулювання цієї діяльності регулюють особливий вид відносин, тісно пов'язаних з трудовими, і являють собою самостійний інститут трудового права. Як інститут трудового права охорона праці покликана зобов'язати створення належного рівня виробничої безпеки праці, також цей правовий інститут посідає центральне місце в частині реалізації державної політики щодо покращення умов праці на виробництві. Соціально-філософським завданням даного інституту трудового права є зміна ставлення роботодавця і працівника до питань, що стосуються безпеки праці, а, тим, самим підвищенням рівня фахівців з охорони праці. Зараз як ніколи одним із ключових пріоритетів держави є захист трудових прав, збереження життя та здоров'я всіх учасників виробничого процесу.

Частина 1 ст. 1 Закону України «Про охорону праці» говорить, що охорона праці є системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності. Зазначений Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні [6].

У відповідності до норм Конституції України та міжнародно-правових актів, людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Особи, котрі працюють, мають право на здорові, належні та безпечні умови праці, а держава повинна забезпечувати захист та виступати гарантом дотримання цих прав. Реалізація права громадян на охорону праці закладена в статті 43 Конституції України, зокрема мова йде про те, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці.

Україна є членом Міжнародної організації праці (МОП) з 1954 року, співпраця між якою є постійною та динамічною, вона здійснюється на тристоронньому рівні шляхом соціального діалогу. Ключовим елементом співпраці України та МОП є Програма гідної праці МОП на 2020-2024 роки та є основною системою планування та надання підтримки МОП державам-членам. В цілому МОП прийняла низку конвенцій та рекомендацій з питань безпеки і гігієни праці, це зокрема: Конвенція МОП № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище 1981 р.; Конвенція МОП про № 161 про служби гігієни праці 1985 р.; Конвенція МОП №174 про запобігання великим промисловим аваріям 1983 р., Конвенція МОП № 187 про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці. Основним завданням таких міжнародних документів є регулювання суспільно-трудова відносин, упорядкування взаємовідносин між роботодавцем та найманим працівником, гарантія створення безпечних та нешкідливих умов праці.

Основним завданням МОП у галузі охорони праці є поліпшення якості умов праці у всіх її аспектах. Це зокрема профілактика професійних захворювань та професійного травматизму, питання тривалості робочого часу, застосування принципів ергономіки, поліпшення змісту й організації праці та умов праці в цілому.

У відповідності до статті 4 Ковенції про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище передбачено, що

кожна держава-член з урахуванням національних умов і практики та після консультації з найбільш представницькими організаціями роботодавців і працівників розробляє, здійснює та періодично переглядає погоджену національну політику в галузі безпеки й гігієни праці та виробничого середовища [3].

Державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я.

Під охороною праці розуміється не тільки необхідність забезпечення безпеки працівника в період виконання ним робочих обов'язків. Сюди відносять і такі заходи як: організація профілактики професійних захворювань, повноцінний відпочинок працівників і якісне харчування в період робочої перерви, надання спецодягу, надання гігієнічних засобів, надання соціальних пільг і гарантій. Саме грамотний підхід до організації охорони праці на виробництві, правильне застосування нематеріальних стимуляторів дають працівникам почуття стабільності, захищеності їх прав та інтересів. Це в свою чергу може знизити плинність кадрів і благотворно вплинути на рівень стабільності та добробуту підприємства в цілому [1].

У відповідності зі статтею 5 Основ законодавства України про охорону здоров'я державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я [5].

Основними напрямками державної політики в галузі охорони праці є забезпечення пріоритету збереження життя і здоров'я працівника. Інтеграція України до міжнародних структур у сфері охорони праці не може відбуватись без забезпечення ефективного процесу впровадження норм міжнародного трудового права, що стосуються вдосконалення локального правового регулювання охорони праці найманих працівників як суб'єктів трудового права, у національне законодавство [6].

Легітимне визначення поняття «безпека праці» у законодавстві про працю закріплене у чинному основоположному стандарті «ГОСТ 12.0.002–80. Межгосударственный стандарт. Система стандартов безопасности труда. Термины и определения», Згідно із зазначеним нормативно-правовим актом безпека праці – це стан умов праці, при якому виключений вплив на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Закон України «Про національну безпеку України» дає визначення поняттю громадська безпека і порядок – це захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [7].

У Кодексі законів про працю України питанням про охорону праці присвячена Глава XI, у якій розглядаються наступні питання: створення безпечних і нешкідливих умов праці, заборона введення в експлуатацію під-

приємств, які не відповідають вимогам охорони праці, обов'язок власника або уповноваженого ним органу щодо полегшення і оздоровлення умов праці працівників, заходи щодо охорони праці, кошти на заходи по охороні праці, відшкодування шкоди в разі ушкодження здоров'я працівників тощо [2].

Функція охорони праці згідно положень МОП є: визначення безпеки технічного обладнання; визначення виробничих процесів, речовин та агентів, контакт з якими необхідно заборонити; встановлення й застосування процедур повідомлення про нещасні випадки на виробництві й професійні захворювання; вивчення хімічних, фізичних та біологічних агентів з погляду небезпеки для здоров'я працівників.

Охорона праці як система, головним спрямуванням якої є забезпечення належного рівня безпеки праці та виробничого середовища, відіграє вагомий роль у реалізації державної політики щодо покращення умов праці. Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах: пріоритету життя і здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності підприємства, повної відповідальності власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці; комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм з цих питань та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони навколишнього середовища; соціального захисту працівників, повного відшкодування

шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань; встановлення єдиних нормативів з охорони праці для всіх підприємств, незалежно від форм власності і видів їх діяльності; використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці; здійснення навчання населення, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці; забезпечення координації діяльності державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян, що вирішують різні проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між власниками та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами при прийнятті рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях; міжнародного співробітництва в галузі охорони праці, використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці [6].

Висновок. Сучасний інститут охорони праці як складова частина трудового права повинен розвиватися у відповідності до сучасних викликів в суспільстві. Ефективна система управління охороною праці дієвість якої залежить від соціально-правового механізму повинна виступати як конституційно-трудова гарантія безпечних умов праці для працюючих, що спирається на європейські принципи охорони та безпеки праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушенко Н.С., Твердохлебова Н.Є. Щодо важливості питань з охорони праці на підприємстві. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/54496/5/Yevtushenko_Shchodo_vazhlyvosti_pytan_2020.pdf
2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Конвенція МОП «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище» від 1981р. No 155, «Конвенции и рекомендации, принятые МКТ. 1957–1990 г., Женева, 991». Т. 1.
4. Кузнецова Л.В. Особливості виникнення та розвитку основних інститутів трудового права України (XVIII – початок XXI століття): монографія. Черкаси, 2021. 230 с.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
6. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/ed20110625>
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
8. Рудницька, О. П., and В. М. Кобернюк. «Особливості адаптації законодавства про охорону праці України до законодавства Європейського союзу» Літописець: Збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)»(м. Житомир, 5 грудня 2019 року). 15 (2020): 108–111.
9. Серик Б., Литвин В., Панасюк І. Правові аспекти охорони праці у державах Євросоюзу та України. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/11784/1/NRMSE2018_V2_P689-690.pdf
10. Яковлева О.Л. Принципи державної політики в галузі охорони праці: погляд правника. *Право і інновації*. 2017. № 2 (18). С. 75–80.